

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2025
FILOLOGIYA

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

M.M.Gaziyeva

Lirik matnda tagma'no va implikativ paradigma..... 232

ILMIY AXBOROT**M.T.Zokirov**

Til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sir: nazariy yondashuvlar va O'zbekiston amaliyoti 237

A.B.Eshqurbonova

Nutqda noverbal vositalar: kommunikativ va pragmatik tahlil 241

X.A.Abdulxamidova

Isajon Sultonning "Genetik" romani xronotoplari talqini 246

G.V.Abdullayeva

Majoziy obraz yaratish mahorati..... 250

K.T.Israilova

O'zbek tilining raqamli muhitdagi sofliqi: muloqot gigiyenasi qoidalari.....255

A.A.Qayumov

Kitobxon kodi: biometrik kuzatuvlar orqali tahlil.....258

Элементы оглавления не найдены.

UO'K: 811.512.133'27

**O'ZBEK TILINING RAQAMLI MUHITDAGI SOFLIGI: MULOQOT GIGIYENASI
QOIDALARI****ЧИСТОТА УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: ПРАВИЛА ГИГИЕНЫ
ОБЩЕНИЯ****THE PURITY OF THE UZBEK LANGUAGE IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: RULES
OF COMMUNICATION HYGIENE**

Israilova Komilaxon Tavakalovna
Farg'ona davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada o'zbek tilining raqamli muhitda (messenjerlar, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn forumlar) sofligini saqlash, ya'ni "muloqot gigiyenasi" qoidalarini tahlil qilinadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar muloqot maydonini kengaytirsa-da, bu holat milliy tillarning sofligi masalasini ham dolzarblashtirdi. Maqolada til sofligiga tahdid soluvchi asosiy to'rt jihat (kod aralashtirish, imlo savodxonligining pasayishi, emotsional "zararli" leksika va tanqidiy fikrlashning yo'qolishi) ko'rib chiqiladi va ularning til meyorlariga ta'siri ilmiy adabiyotlarga asoslanib tasdiqlanadi.

Аннотация

В данной научной статье анализируются правила сохранения чистоты узбекского языка в цифровой среде (мессенджеры, социальные сети, онлайн-форумы), то есть правила «гигиены общения». Несмотря на то что интернет и социальные сети расширили пространство коммуникации, данное явление также актуализировало проблему сохранения чистоты национальных языков. В статье рассматриваются четыре основных фактора, угрожающих языковой чистоте (смешение кодов, снижение орфографической грамотности, эмоционально «вредная» лексика и утрата критического мышления), а также на основе научной литературы обосновывается их влияние на языковые нормы.

Abstract

This scientific article analyzes the rules for preserving the purity of the Uzbek language in the digital environment (messengers, social networks, online forums), referred to as the rules of "communication hygiene." While the internet and social media have expanded the space of communication, they have also intensified the issue of maintaining the purity of national languages. The article examines four main factors that threaten language purity (code-mixing, decline in orthographic literacy, emotionally "harmful" vocabulary, and the loss of critical thinking) and substantiates their impact on linguistic norms based on scientific literature.

Kalit so'zlar: O'zbek tili, raqamli muhit, muloqot gigiyenasi, til sofligi, kod aralashtirish, imlo savodxonligi, so'z madaniyati, tanqidiy fikrlash.

Ключевые слова: узбекский язык, цифровая среда, гигиена общения, чистота языка, смешение кодов, орфографическая грамотность, культура речи, критическое мышление.

Key words: Uzbek language, digital environment, communication hygiene, language purity, code-mixing, orthographic literacy, speech culture, critical thinking.

KIRISH

Raqamli muloqot gigiyenasiga rioya qilish har bir foydalanuvchining mas'uliyati bo'lib, milliy tilning kelajak avlodlarga boy va sof holda yetib borishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois tilimizning raqamli muhitda - internet auditoriyasi va ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari o'rtasidagi foydalanish aurasi qay darajada sof tarqalishi muhim masaladir.

Masalaning dolzarbligi va maqsad Internet va ijtimoiy tarmoqlar muloqot maydonini kengaytirdi, biroq bu holat milliy tillarning sofligi masalasini ham dolzarblashtirdi. O'zbek tili uchun raqamli muhitda (messenjerlar, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn forumlar) muloqot gigiyenasiga rioya qilish tilning meyorlarini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot maqsadi ushbu raqamli muhitda o'zbek tili sofligini saqlash kontekstidagi asosiy xavflarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun raqamli gigiyenaning ilmiy asoslangan qoidalarini shakllantirishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi. Tadqiqotda kod aralashtirishning til strukturasi ta'siri bo'yicha klassik ishlar (Mers-Scotton, 1993), raqamli muhitda norasmiy tilning yozma savodxonlikka ta'siri haqidagi asarlar (Thorne, 2003), so'z tanlash madaniyati va emotsional leksikaning ijtimoiy muloqotga ta'siri bo'yicha nazariy asarlar (Tannen, 1990), hamda chuqur fikrlashning axborot shovqinidagi ahamiyatini yorituvchi manbalardan (Newport, 2016) foydalanilgan.

METODLAR

Maqola kontent-tahlil va qiyosiy-lingvistik tahlil metodlariga asoslangan.

Kontent-tahlil: Raqamli muhitdagi (ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar) o'zbek tilidagi norasmiy muloqot shakllari kuzatildi va til meyorlariga zid bo'lgan holatlar (kod aralashtirish, qisqartirishlar, sleng) aniqlandi.

Qiyosiy-lingvistik tahlil: Aniqlangan til hodisalari (masalan, kod aralashtirish) mavjud xalqaro ilmiy adabiyotlardagi ("sode-mixing") yondashuvlar bilan taqqoslanib, o'zbek tili sofligini saqlash kontekstida ularning potentsial xavfi baholandi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari raqamli muhitda o'zbek tili sofligiga tahdid soluvchi asosiy to'rtta tendensiya mavjudligini ko'rsatdi.

1. Gibril tildan qochish (Kod aralashtirish).

Internetdagi tezkor muloqot ko'pincha foydalanuvchilarni gibril til (inglizcha-ruscha-o'zbekcha aralash) ishlatishga undaydi. Ilmiy adabiyotlarda bu "kod aralashtirish" (code-mixing) deb ataladi.

Kod aralashtirishning ommaviylashuvi til meyorlarining yo'qolishiga sabab bo'lishi mumkin. Tilni raqamli muhitda doimiy kod aralashtirish orqali qo'llash, ayniqsa rasmiy bo'lmagan sharoitlarda, vaqt o'tishi bilan tilning ichki strukturasi ta'sir qilishi va yosh avlod orasida til meyorlarini anglash darajasini pasaytirishi mumkin. Shu sababli, o'zbek tilida yozishda rus, ingliz yoki boshqa tillardan keraksiz so'z va iboralarni (masalan, "xayp", "ok", "ladno", "koroche") qo'shmaslik muhimdir.

2. Raqamli imlo savodxonligiga e'tibor.

Tez yozish yoki messenjerlarning avtomatik tuzatish funksiyalariga tayanish natijasida imlo va punktuatsiya qoidalariga rioya qilmaslik, so'zlarni qisqartirish (masalan, salom \ slm) odat tusiga kirmoqda.

Raqamli aloqada grammatik va imloviy xatolarning tarqalishining oshishi, ayniqsa, ta'lim muassasalarida yozma savodxonlik borasidagi an'anaviy ko'nikmalarning yomonlashuviga olib kelishi mumkin. Bunday shartli til meyorlarining ommaviylashuvi tilning rasmiy tizimining o'zgarishiga potentsial xavf tug'diradi. Imkon qadar grammatik va imloviy jihatdan sof va to'g'ri yozishga intilish, ayniqsa, lotin alifbosidagi maxsus belgilarni (o' va g') to'g'ri ishlatish muloqot gigiyenasining ajralmas qismidir.

3. Emotsional "zararli" leksikadan yiroqlashish.

Internetda noma'lumlik funksiyasi taqdim etuvchi imkoniyatdan foydalanib, ba'zi foydalanuvchilar haqoratli, tajovuzkor yoki adabiy tilga xos bo'lmagan (sleng) so'zlardan foydalanadi. Bunday lug'atning doimiy tarqalishi til sofligiga zarar yetkazadi. Internet-forumlarda va ijtimoiy mediada agressiv va emotsional zo'riqishga ega leksikaning faol qo'llanilishi tilning ekspressiv imkoniyatlarini toraytirishi va rasmiy muloqotda ham sleng elementlarining kirib kelishiga yo'l ochishi mumkin. Muloqot gigiyenasi so'z tanlash madaniyatini talab qiladi; adabiy meyorlarga mos so'zlardan foydalanish va boshqa mintaqaviy dialektlarni kamsitmaslik muhimdir. Amaliy misol sifatida quyidagi jadvalni ko'rib chiqamiz.

Vaziyat: Ijtimoiy tarmoqdagi biror yangilik yoki dolzarb mavzu bo'yicha bahs-munozara:

Zararli leksika

Sof va adabiy muloqot

"Hayp qilmasdan, troll to'plamay, bozordagi gaplarni yozmang, layk yig'ish uchun faktni buzmay. Normalniy fikr bo'lmasa, jim o'tiring."

ILMIY AXBOROT

Haqiqatni buzishga urinmasdan, haqoratli va bema'ni so'zlardan foydalanmay, asosli fikr bildiring. Mantiqli va madaniyatli muloqotni saqlang.

"Eee, bu odam tupoy yozibdi, zashkvar bo'libdi. Chiqishiga arzimaydigan gap."

"Ushbu muallifning fikriga qo'shilmayman. Undagi mantiqiy nomuvofiqliklar bor. Munozarada hurmat doirasidan chiqmaslik zarur."

4. Kontentni tanqidiy fikrlash orqali yaratish.

Sof til nafaqat grammatik to'g'rilik, balki mantiqiy va aniq fikr ifodalash hamdir. Tez va yuzaki ma'lumot iste'moli sharoitida fikrni asoslash va mukammal bayon qilishga bo'lgan talab kamayadi. Tilning sofligi va uning kommunikativ salohiyatini saqlash uchun tanqidiy fikrlashga asoslangan va mazmunan boy kontent yaratishga intilish zarur. O'zbek tilida chuqur mazmunli va tahliliy fikrlarni aniq va ravon ifodalash, ayniqsa, ta'lim va ilm-fanga oid materiallarni tarqatishda, tilning ilmiy va intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu fikrimizni quyidagi amaliy misol bilan dalillab o'tamiz:

Tanqidiy fikrlashga asoslanmagan post

Tanqidiy fikrlashga asoslangan post

Post sarlavhasi: "Hozirgi yoshlar kitob o'qimayapti – hammasi tamom!"

Post sarlavhasi: "O'zbekiston Yoshlarining Kitob O'qish Tempi: Ijtimoiy Media Vaqt Taqsimotiga Ta'sirini Tahlil Qilish"

Tekst: "Kitobxonlik madaniyati o'ldi. Hamma 'blogger' bo'lib ketdi, faqat 'xayp' kerak. Hech kim klassik asarlarni 'vzaperti' o'qimayapti."

Tekst: "So'nggi so'rovnomalarda yoshlarning kitob o'qishiga ajratadigan o'rtacha vaqti [2015 yildagi 45 daqiqadan, 2024 yilda 20 daqiqaga] qisqarganini ko'rsatmoqda. Asosiy muammo yoshlarning [A] turdagi kontentlarga sarflayotgan vaqtining keskin oshishida. Bu holatni faqat 'fojia' deb baholamasdan, tizimli tahlil qilish kerak: elektron kitoblar, audio formatlar va tezkor iste'mol madaniyatining ta'sirini o'rganish zarur."

XULOSA

O'zbek tilining raqamli muhitdagi sofligini saqlash faqat davlat organlarining ishi emas, balki har bir internet foydalanuvchisining mas'uliyatidir. Raqamli muloqot gigiyenasiga rioya qilish — bu kod aralashtirishdan qochish, imloviy meyorlarga amal qilish va madaniy-adabiy leksikadan foydalanish orqali milliy tilimizning kelajak avlodlarga boy va sof holda yetib borishini ta'minlashdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mers-Scotton, C. (1993). *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching*. Oxford University Press. (Kod aralashtirishning til strukturasi ta'siri).
2. Thorne, S. L. (2003). *Digital Discourse: Language Development in an Online Context*. In D. B. Graddol (Ed.), *Sociolinguistics and Language Education*. (Raqamli muhitda norasmiy tilning yozma savodxonlikka ta'siri).
3. Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. William Morrow. (So'z tanlash madaniyati va emosional leksikaning ijtimoiy muloqotga ta'siri).
4. Newport, C. (2016). *Deep Work: Rules for Focused Success in a Distracted World*. Grand Central Publishing. (Chuqur fikrlashning axborot shovqinidagi ahamiyati).